

BEVEZETŐ

Nietzsche 1876-os *Negyedik korszerűtlen* elmélkedésétől Hofmannsthal Chandos-levelén át Artaud *Levelek a nyelvről* című sorozatáig húzódik azoknak az írásoknak a sora, amelyek szenvedő-szenvedélyes hangon számolnak be a megrendülésről, hogy a nyelv elveszítette kommunikatív képességét. Mára, a filozófia úgynevezett nyelvi fordulata után ez közhellyé kopott, amellyel ki lehet békülni, de az említett korai szövegekből ma is megcsapja az olvasót az első élmény és felismerés tragikuma. Hofmannsthal a *Chandos-levelben* így ír erről: „teljeséggel veszendőbe ment az a képességem, hogy összefüggően tudjak gondolkozni vagy beszélni bármiről. Eleinte az vált egyre inkább lehetetlenné számomra, hogy valamely magasabb rendű vagy általánosabb témáról szóljak, s ezenközben olyan szavakat vegyek a számra, amelyekkel közönségesen,

aggályok nélkül él minden ember. Megmagyarázhatatlanul kényelmetlen érzés környékezett, ha csak kimondtam olyan szavakat, mint: »szellem«, »lélek« vagy »test«. Bensőleg lehetetlennek éreztem, hogy az udvar ügyeiről, a parlamentbéli eseményekről vagy tetszés szerint bármiről ítéletet fejtsek ki. Éspedig nem ilyen vagy olyan megfontolásokra való tekintettel, hiszen ismeri könnyelműséggel határos nyíltságot: hanem mert az elvont szavak, melyekkel a nyelvnek végtére is természet-szerűleg élnie kell, ha valaminő ítéletet akar kifejtetni, korhadtt gombák gyanánt omlottak szét a számban.” „...ama nyelv, amelyen nemcsak írnom, de talán gondolkodnom is megadatna, sem a latin, sem az angol, sem az olasz, sem a spanyol nyelv, hanem olyan nyelv, amelynek szavai közül egyet sem ismerek, amelyen a néma dolgok szólnak

hozzám, és amelyen talán majdan a sírban fogok egy ismeretlen bíró előtt számot adni.” Ennek a nyelvi székszisnek megvoltak a következményei a színházról való gondolkodásban is. Mivel az igazi nyelv a „néma dolgok” nyelve, Hofmannsthal azt kívánja 1903-ban keletkezett *A színpad mint álmokép* című költői esszéjében, hogy a színpadkép felépítőjének „olyan képet kell(jen) alkotnia, amelyben talpalatnyi hely sincs jelentés híján”. Vagyis a verbális nyelv jelentősége nagymértékben lecsökken, viszont a testek és a tárgyak erősen jelentéssé válnak, s mindenekelőtt ezek szólnak a nézőhöz. Szavai profetikusként bizonyultak.

FODOR GÉZA

HUGO VON HOFMANNSTHAL

A színpad mint álmokép

Soha ne feledjük: ha a színpad nem valami csodaszzerű, akkor semmi, és a semminél is rosszabb. Ne feledjük: az álmok álmává kell lennie, mert ha nem, akkor csak lélektelen pellengér, amelyen a költő meztelen álmoképét undorítóan meggyalázzák.

A színpadkép felépítőjének tudnia kell - mit tudnia, hinnie kell, át kell vele itatódnia -, hogy a világban semmi sem merev, semmi sem vonatkozások nélküli, semmi sem létezik önmagáért. Saját álmaiból kellett ezt megtanulnia, és eszerint kell látnia a világot; nagyra kellett nőnie benne az álomlátás erejének, és költőnek kell lennie a költők között. Alkotó szeme legyen, mint az álmodónak, aki csak a jelentésteli képeket érzékeli. Olyan képet kell alkotnia, amelyben talpalatnyi hely sincs jelentés híján - ennyi az egész. Az álmok ökonómiája szavakkal le sem írható: ki feledhetné, mekkora hatalmas erő nyilatkozik meg bennük bámulatos letisztultságban, pöröségben? Ha toronyról kell lezuhannunk, e torony képéből nem érzékelünk mást, csupán a szörnyű meredekséget, a meztelen fa-lak könyörtelenül függőleges szakadékát. Zuhanunk, és virágos pázsitra esünk, de micsoda virágok ezek! Hogy szöknek fel a csupasz zöld talajból! Igen, narciszok, igen, szepaszk - de hol láttunk korábban hozzájuk foghatókat? Mintha magukba szívták volna mindama virágok nedvét, amelyek festett mása valaha is elgyönyörködtetett, mintha a

valaha átélt, mondhatatlanul boldog idők fénye tündökölné rajtuk, mintha ragyogó szirmaik közé az üdvösség mélységesen mély tárnái süllyedtek volna alá, és minden egyes selymes levélen a boldogok mezői terülnének szét. Itt már nem mered fel a teremtmények közt nagyság és kicsinység válaszfala: megálmodott virágai között az álmodó ént olyan üdv járja át, amelyet csak óriás bimbó sugározhat egy szűnyogszerűen parányi lény felé, s az én, a valóság partjait maga mögött hagyva, a boldogság valóságos Golf-áramlataiba veti magát, miközben aprócska rovarként szippantják fel az óriás bimbó illatának és ragyogásának örvényei. Es ugyan ki parancsolna rá a színpad építőjére, hogy az üdvözülten andalgó emberek és a virágok közé ő húzza fel nagyság és kicsinység válaszfalait, amelyekhez a valóság - a valóság? - ragaszkodik?

Meg kell születnie a varázslatnak, amely a lélekből előtörő tekintet sajátja: a magasból a sötét színpadra hulló fény sugarát a színpad építőjének azzal a pillantással kell elképzelnie, amellyel a rab fogadja be a vak-sötétbe a fal résén át behatoló *egyetlen* aranyló fénypásmát, a kint, sugaras világ egyetlen hírnökét, a ragyogó palástot, amely Isten trónjáról omlik alá. Egyetlen, az éj sötétjét átfúró fény sugarát oly elviselhetetlen édességet lothat az álomba, amelyet szorongással telítenek az évtizedes komor börtönlét kínjai, hogy az álom fel is oldódik

tőle, és mi az öröme riadunk. És a színpad mestere, akinek ilyen sugarak adattak a kezébe, aki a borzadály egyetlen, a magasból kilótt sugarával mint szikrázó karddal át tudja fúrni az imádkozó Margit lelkét, mi-alatt az orgona félelmetes hangjai fonódnak láncokként köré egyre szorosabban, és aki utána a lélekre alaktalanul rátelepülő börtön fakó halálpárájába a magasságok magasságából behajítja az üdvözülés minden sötétséget eloszlató, minden rettegést feloldó mézszínt, földöntúli sugarát - ő, aki ilyen villámokat szórhat, feledkezzék meg tudásáról, és építsen fel inkább egy székes-egyházat, meghatározottat, gótikusot, festett vászonnal készült faragványokkal és súlyosnak látszó boltívekkel, amelyek egy ruhával súrlódva is meginognak, aztán meg egy börtönt, amolyan „igazit”, szalmával a színpad fapadlóján, papírból tákoltt rácsokkal, ahelyett hogy a maga fényeit, az álom kimondhatatlan hatalmának hordozóit hullatná a meghatározatlan, sötétségbe burkolt, titokzatos térbe, ahol a bizonytalanság varázsa honos?

Am ha mégis falakat kell építenie, azok egyszerűek lesznek, bámulatosan egyszerűek. Nem a valóság utánszámai éltetik őket, nem a cifrázatok, a stílusok műfogásai - mindaz, ami a valóságban csakis azért viselhető el, mert nem öröktől való, mert valamiből keletkezett, mert körüllegi a múlt, és rányomja jegyét a soha el nem múló halál